

# גלגולי כתב־יד "אדיר במרום" לרמח"ל

שהיה בבעלות משפחת הגר"א

מאת  
בצלאל נאור

הקדמה: זיקת שלושת הזרמים ביהדות אירופה לקבלת הרמח"ל

צדק מי שאמר ששלושת הזרמים שהתהוו ביהדות אירופה במאתיים האחרונות אימצו להם, כל אחד, את רבי משה חיים לוצאטו כמקור השראה. באופן מפורט יותר, אפשר לומר שמנהיגי שלושת הזרמים – החסידי, המתנגדי והמשכילי – שמו מעיינם בכתבי הקבלה של רמח"ל.

באשר לזיקת החסידות לכתבי רמח"ל, כבר הראה החוקר י. תשבי במאמרו<sup>1</sup> שקל"ח פתחי חכמה זכה לאור הרפוס בראשונה ביזמת החסידים תלמידי המגיד רבי רוב־בר ממזריץ'. קל"ח נרפס בקוריץ בשנת תקמ"ה בהסכמת ר' יעקב־יוסף מאוסטרהא ("רב ייב"י"), תלמיד המגיד, ובהקדמת המו"ל נמסרה הערכת המגיד של אישיות רמח"ל: "אמר על המחבר הזה שאין דורו היה כדאי להבין צדקתו ופרישותו, ולכן רבים מבני עמנו מגודל חסרון דעתם דברו על צדיק עתק אשר לא כדת".

לעומת זאת, תשבי<sup>2</sup> הצביע על ההתנגדות הנמרצת לשיטת ההסברה של רמח"ל מאת ר' יצחק אייזיק מקומרנה<sup>3</sup>.

בתגובה למאמרו של תשבי בקרית ספר, הרב חיים ליברמן ז"ל<sup>4</sup>, חוקר חסידות

1. "דרכי הפצתם של כתבי קבלה לרמח"ל בפולין ובליטא", קרית ספר, מה (תש"ל), עמ' 127-154;

"עקבות רמח"ל במשנת החסידות", ציון, מג (תשל"ח), עמ' 201-234.

2. קרית ספר, מה, עמ' 153, הע' 127.

3. "יבזה אל תתפוש להיות מקובל ולעיין בספרים חוקר ומקובל בדברי הבל אלא בכתבי הרח"ו (הר' חיים ויטאל) לדבקה בו" (ר' יצחק יהודה יחיאל ספרין, היכל הברכה, פירוש על התורה, למברג תרכ"ט, ואתחנן, כו, ד). תשבי גבוך אם גם דורו ורבו של ר' א' מקומרנה, ר' צבי־הירש מזידיצ'וב, בעל "עטרת צבי", התנגד לשיטת רמח"ל. ובמקום אחר אדון בזה בהרחבה, בעו"ה.

4. אהל רח"ל (ניו־יורק תש"מ), א, עמ' 74. בעמ' 75 פקסימיליה של חוקר ומקובל דפו"ר (שקלאוו תקמ"ה).

חב"ד, גילה שהמקובל הגדול האחר במחנה החסידים, רבי מנחם מענדל מליובאוויץ, בעל "צמח צדק", פהיושם בכתביו מתחשב בדברי החוקר ומקובל ביתר רצינות, האף כי איננו נמנע מלחלוק על עמדותיו במקום שאינן נראות לו, ל"צמח צדק".

פחות ירועה היא הזיקה לקבלת הרמח"ל במחנה ההשכלה, ובמיוחד שבהשקפה ראשונה תפיסות העולם של המשכיל ושל המקובל נראות כה מנוגדות. אמת, נכון הרבר, אם מדובר בקבלה מסוג הפשטני, שאיננה סובלת הסברה כלל, המרחק בינה ובין הפילוסופיה הרציונליסטית "כרחוק מזרח ממערב". אך בקבלה המוסברת, שכלתן נוסח ברלין דוקא מוצא ענין. סבורני שאחר מבני חוגו של מנדלסזון, יצחק סטנוב (הוא שהרפיס את עץ חיים לר' חיים ויטאל לראשונה בקוריץ בשנת תקמ"ב<sup>5</sup>) הושפע משיטת הרמח"ל בקבלה<sup>6</sup>.

כמו כן, ספר יסוד הדת לר' מרדכי רוב פרידנטל (ברסלוי תקפ"ב) — הרוכב על שנים ושלושה רכשים, קבלת האר"י יחד עם הפילוסופיה הקאנטיאנית<sup>7</sup> ומנה גרושה של מחשבת רמבמ"ן<sup>8</sup> — מתובל בכמה משפטי רמח"ל<sup>9</sup>.

5. לפרטים, ראה תשבי, קרית ספר, מה, 151-152, הערה 125.
6. ראה מאמרי, "אמרי בינה — תרומה למפעל ההסברתי של קבלת האר"י?", העומר להופיע בקרוב בעו"ה. בשער ספר אמרי בינה (ברלין תקמ"ד) סטנוב העמיד פנים של מלביה"ר שמצא כתב-יד של הספר בבית עקר הספרים (הנקרא ביבליוסע"ק) של אחד השרים הראשונים. סטנוב, המלומד בזיופים, גילה כאן מקצת אמת: כתב-היד שמצא, ושבו השתמש כאדם בשלו, היינו שלרמח"ל. ע"ע תשבי, קרית ספר, מה, 152, הערה 125, ובניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל, עמ' 157, הערה 40.
7. ראה יסוד הדת, חלק א הנקרא מגדול עזו, יא, ג-ד: "ועתה קם קאנט והרעיש כל יסודות היריעה, והפריד חומת ברזל בין ידיעה לאמונה, אין חקר לגדולתו בענינים נשגבים עד מאד. וע"י מכתביו יתחוקו ויתאמצו עמודי תורתנו, אין פונה וסר למכתביו, רק שונאי עמינו ואמונתנו ישתמשו בכלי הבחינה (קריסיק) לחבל צבי תפארתנו ..."
- דרך אגב, גם ר' פנחס אליהו בן מאיר הורוויץ מווילנא הביא בספר הברית (שכיוונו קבלי) מדברי עמנואל קאנט בחיבורו בקורת התבונה הסהורה (תקמ"א). ראה ספר הברית השלם (דפו"ר ברונא תקנ"ו) ד"צ ירוש' תשמ"א, ח"א קיז, א-קיח.
- ר' פנחס אליהו חיבר גם פירוש סעם עזו על משנת חסידים לר' עמנואל חי ריקי.
8. ראה לדוגמא, יסוד הדת, חלק ב הנקרא מגדל ישועה, חוברת א, פרק ג, שכותר "תשובות על שאלות קאנט על המופת הזה ... החזיקו ... החכם האמיתי מזה" משה מרעסויא בשכלו הברור ובחכמתו הזכה".
9. יסוד הדת, חלק ב, חוברת א (מאמר היחוד), י, א: וכ"כ החכם ר' משה לוצאסי יש במציאות האין סוף ב"ה, ואי אפשר להשיג כלל אפי' בהשגה גדולה בנביאים, וע"כ בעצמותו אין השגחה (ו) (צ"ל השגה) כלל לא אורך נקודה, ומכל אורך רוחב עומק, תוך, ראש וסוף, והוא ממלא כל העולם כולו, ולא היה מושג שום ריבוי בחינות ולא פירוד בחינות, כי כל בחינות הן בסוד צמצם (ו) (צ"ל צמצום), כי הוא נעלם גמור ונקרא אין, וחכמה יצא מעט, ונקרא יש, ויצא מאין, וזה הסוד והחכמה מאין תמצא וזה כתוב בס' הפליאה (הדגשה שלי — ב.ג.) האין סוף אינו מוגבל, וכיון שאינו מוגבל אין חוץ ממנו

וזאת שלישית, בקניגסברג בשנת ת"ר הוציא לאור משה בר"ש פרייטשטאדט, דאקטאר בפילוסופיא ובלשונות בני קדם, מהדורא של חוקר ומקובל לרמח"ל בתוספת

ואינו משתנה וכיון שאינו משתנה אין לו סוף, וכיון שאין לו סוף אין לו חקירה, וכיון שאין לו חקירה אין לו ראשית, וכיון שאין לו ראשית אין לו אחרית, הוא האלוק יתברך, והאין סוף הוא שלימות בלתי חסרון עכ"ל.

קצת מפליא אותי שרמח"ל יזכיר את ספר הפליאה. ועל דרך זו חשבתי להזכיר שדרך עץ היים הנדפס בסוף מסילת ישרים (ואלקווא תקכ"ו) אינו מרמח"ל כי מזכיר את ר' שמשון מאוסטרופליא שבשנת ת"ח השביע למעלה וכו'. (השווה למסופר עליו ביון מצולה לר' נתן נטע הנובר 'ייניציאה תי"ג; פקסימיליה ירושלים: האוניברסיטה העברית, תשכ"ה). בפרק "גזירה דק"ק פאלג"אה", פגינציה חדשה עמ' 33). ופלא שמאיר בניהו נ"י שכבר הגיע לידי מסקנה שלא רמח"ל חתים עליה אלא תלמידו ר' יקותיאל גורדון מווילנא, לא הביא ראיה זו. ראה מ. בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל (ירוש' תשל"ט), עמ' 136-139.

שבתי וראיתי שבן דורו של רמח"ל, רבי יוסף אירגאס הן בספרו תוכחת מגולה והצר נחש (ליגנדין, תע"ה), מר, א-ב, והן בספרו שומר אמונים (אמשטרדם, תצ"ו), ויכוח ראשון, סימן לז, דף יד, ג, הביא את הקטע הנ"ל מספר הפליאה, "האין סוף אינו מוגבל וכו'".

שם, מאמר היהוד, פרק ד ("סיד צמצום"), יג, ג-ד: וכ"כ הלוצאסי וז"ל: כי עניני הנשמה אינו (!) ענין מחשבה לבר אלא כח אחר מעשית אמת, שהוא במציאות רק שאינה נופלת תחת החושים אבל עכ"פ הוא כח ונמצאת בהבנת האדם להבחין בלתי ד"מ (-דרך משל), עכ"ל.

שם, יג, ד: וכ"כ החסיד הנהגה בכלל ר"ל השגחתו על בתחתונים (!) (צ"ל התחתונים) יהשוכן בשכינת עוזו בקרבם, והפעולה זאת בכלל נקראת שכינה פירוש בהיות המאציל פועל בבחינת ההשגה (!) (צ"ל ההשגחה) הזאת נקראת שכינה, פירוש שהוא שוכן בין ברואי, ובהיות פעולתו בדרך ההתנוצצות (!) (צ"ל ההתנוצצות) כנודע, נקרא להתנוצצות (!) הזאת שכינה, ילא שנדע ונשיג (!) (צ"ל ונשיג) עצמות ההתנוצצות (!) הוה, אלא שנדע שיש מציאות התנוצצות (!) הוה, ונשיג מה שנתן לנו רשות להשיג מעניני פעולותיו, והשגחה הזאת היא קל (!) (צ"ל כוללת), ולכן נשמת אדם היא חלק אלוק ממש, עכ"ל.

הקטע הזה, למעט המשפט האחרון, "ולכן נשמת אדם היא חלק אלוק ממש", שהוא השתרבות הלשון, נמצא בקנאת ה' צבאות (ראה ספר קנאת ה' צבאות המלא, מהר"ר פרידלנדר, בגנוי רמח"ל, בני-ברק תש"מ, עמ' פב). מכיון שקנאת ה' צבאות נדפס לראשונה בקניגסברג בשנת תרכ"ב, בעל־כרחין שפרידנטל הכירו מתוך כתב־יד. ומסתבר שגם יתר הקטעים מרמח"ל, שטרם הצלחתי לאתר אותם, היו מוכרים לו מתוך כתב־יד. יש שינוי למעליותא בנוסחת פרידנטל. במהדורת הרב פרידלנדר, הנוסחא היא: "ונשיג מה שנרשם בו מעניני פעולותיו". מה שאינו מובן, ואילו פרידנטל גורס: "ונשיג מה שנתן לנו רשות להשיג מעניני פעולותיו". להלן יז, ג מביא פרידנטל שנית את הקטע כולו בלי לנקוב בשם רמח"ל, והפעם מתחיל במלים "כי השכינה נקראת ההנהגה בכלל...", שלא כבמקבילה בקנאת ה' צבאות.

שם, כב, ד: כבר כתב לוצאסי המפריד השגחה אחת מאלו השגחות עשרה (!), כופר בעיקר ח"ו וע"ז נאמר ונרגן מפריד אלוק, כי אין דין בלא חסר, ולא חסר בלא דין, עכ"ל.

שמונה פרקים מתוך כתב־יד<sup>10</sup> עם מבואות בלטינית, גרמנית ועברית. בראש מבואותיו הלטיני והגרמני פרייטשטאדט מעלה על דל שפתיו את מנדלסזון, כמי שהעניק ליהדות את האמונה הרציונלית, כביכול. ענינו של פרייטשטאדט בהוצאת הספר לאור היה, כדבריו,

ושוב בהרחבה כג. ר-כד, א בשם 'מקובלים' סתם: וכ"כ המקובלים המפריד השגחה אחת מאלו השגחות כופר בעיקר ח"ו, ועז"נ ונרגן מפריד אלוף, כי נמצא שמיה (!) (צ"ל משה) השגחתו ית' להשגחת בני אדם, וזה באופן שיצויר השגחה אחת בלתי חבירו, וזו טעית גדול וכפירה גדולה, רק שהן כלם באחרות גמור עומדות בתמידות על משמרתם, עכ"ל.

(בענין עשר השגחות, ראה סוף ספר שומר אמונים).

אמנם אי־אפשר לומר שכתבי רמח"ל השפיעו על פרידנצל השפעה גדולה. בשביל מחבר יטוד הרת, רמח"ל הוא מקור קבלי אחד מני רבים, והוא מרבה לשאוב גם משומר אמונים ימספר הברית, הקרובים אל זמני יחסית, ואין צריך לומר ששואב ממקובלים קדמונים כגון בעל עבודת הקודש.

10. זה ניסח שער הספר: "גרפס מחדש בתוספת שמונה פרקים כפי העתק כתיבת יד המחבר ז"ל הנמצא בידי החכם ר' יעקב קאפלאן ממינסק". במבוא הגרמני, עמ' XIV, בהערה, נאמר שהלה השיגו משיבת ולוזין בליסא, המפורסמת, וכה"י של ר' צדוק בלאך. בתחתית עמ' 45-46 צויין: "עד כאן היא הכת' ממה שהי' חסר בדפוס ראשון והמעתיק האחרון ז"ל שלפנינו כתב בסוף העתקתו: "מעשי ידי כיננהו מהעתק מתוך העתק כ"י המחבר ז"ל בעצמו כמו שיער לפרש להחוקר עשר פרקים וניכר שחסר כל זה, צדוק באאמ"ו מוהרר"ן ז"ל ממשפחת בלאך נ"י".

בניהו (עמ' 104) כותב שכשר' שמואל לוריא הדפיס חוקר ומקובל בשנת תרמ"ח היה בפניו כת"י זה של ר' צדוק בלאך, אולם בניהו אינו מקשר כתב־היד למהדורת פרייטשטאדט, וכלל אינו מזכיר את מהדורתו בספרו כתבי הקבלה שלרמח"ל.

ספרו של פרייטשטאדט נרון בקול הנבואה לר' דוד כהן (ירוש' תש"ל), עמ' רעח, הערות תו-תו. וראה גם עמ' רעט, הע' תט.

## חוקר ימקבל

בהדפוס האלקי

ר' משה חיים לוצאטו ז"ל

דפוס נחום בתוספת כתיבת כפי העתק כתיבת יד  
המחבר ז"ל דפוסא בירי

רחם ר' יעקב קאפלאן טינסק

ולוה אליו טובא כללי בלסון לאשני אשכנזי ועברי

נאח

טשה בר"ש פרייטשטאדט

דאקטאר כסילוסנסיא ודלסונות בני קרב.

## Philosoph und Kabbalist

von

Moses Chajim Luzzatto.

Nach dem

aus einer Handschrift vermischten Exemplar  
des Herrn Jacob Kaplan von Minsk

zum ersten Mal vollständig herausgegeben und lateinisch,  
deutsch und hebräisch eingeleitet

von

H. S. Kreyssfeldt,

Dr. der Philosophie und der hebräischen Sprache,  
Lehrer an der Universität zu Breslau

Königsberg in Pre. 1840.

Gedruckt bei K. J. Palkeowski.

Leipzig 1840.

Hof- und Univ.-Buchh. v. F. A. Brockhaus.

השער הדו־לשוני (עברית וגרמנית) של חוקר ומקובל מרמח"ל,  
הוציא לאור משה פרייטשטאדט, קניגסברג ת"ר.

להראות שהקבלה העיונית והפילוסופיה הפנתיאיסטית של שפינוזה "רחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב"<sup>11</sup>.

באשר למחנה המתנגרי – אם כי החסידים הם שהתחילו במצות הרפסת כתבי רמח"ל, אין המצוה נקראת אלא על-שם גומריה, תלמידי הגר"א. כעבור מאה שנה, בשנות תרמ"ד-תרמ"ט, ר' שמואל לוריא ממוהילב<sup>12</sup>, בן דוד של הגאון ר' דוד לוריא (רד"ל) מביחאו, הרפס בוורשה שורה ארוכה של ספרי קבלה לרמח"ל<sup>13</sup>.

וכעבור כמאה שנה נוספות, בשנות הלמ"ד והמ"ם למאה השביעית, ר' חיים פרידלנדר זצ"ל, משגיח רוחני רשיבת פוניבז' בבני-ברק, מיצה כוחות נפשו בהרפסת אוצרות רמח"ל הגנוזים. את ההדרכה להבנת משנת רמח"ל קיבל ר' חיים מפי רבו ר' אליהו אליעזר דסלר<sup>14</sup>, משגיח ישיבות גייטסהד-אנגליה ופוניבז'-בני ברק. מי שהעמיק חקר בעץ חיים<sup>15</sup>, ומזג את הקבלה ואת המוסר לכדי מיזגה נפלאה במכתב מאליהו. הרב דסלר התחנך ב"בית התלמוד" בקלם מיסודו של ר' שמחה-זיסל זיו. בהקדמה לספר דעת תבונות במהדורתו<sup>16</sup>, הרב פרידלנדר הביא מפי כתבו<sup>17</sup> ומפי ערים נאמנים<sup>18</sup> עד כמה שקר ר' שמחה-זיסל על ספרי רמח"ל, במיוחד דעת תבונות. ר' שמחה-זיסל נחשב לאחד משלושת תלמידיו העיקריים<sup>19</sup> של מייסד תנועת המוסר, ר' ישראל (ליפקין) סלנטר<sup>20</sup>.

11. ראה מבואות הספר, עמ' 26-29, 32.

12. לפרטי, ראה הרב יעקב מזא"ה, זכרונות (תל-אביב תרצ"ו), ג, עמ' קה-קה. ישם פריטים מעניינים כיצד נתגלגלי כתבי הגר"א בקבלה לירי ר' שמואל לוריא במהילב: "כתבי הגר"א על הוזהר יעל הספרי, שבאי בירושה לאחת מנכדותיו של הגר"א, הידועה בשמה סארלאנטיבה, שנישאה בייג שני לגביר שמריהו צוקרמן במוהילב והביאה לו בתורת נדוניה את כתבי זקנה הגר"א, שלא נתפרסמו עיד ברפוס. לסדרן של הכתובים האלה נבחר לוריא הנ"ל... (עמ' קה). ניכרין דברי אמת. בהקדמתי לביאור הגר"א לתקוני זהר שהוציא לאיר בוויילנא בשנת תרכ"ז, כותב ר' שמריהו צוקרמן: "די לי אשר זכיתי להדבק בזרעו ... בנו חמי וקני הגאון כמוהר"ר אברהם". נמצינו למדים שר"ש צוקרמן התחתן עם נכדתו של ר' אברהם בן הגר"א. ומצוה לתקן מ"ש רצ"ה פרבר מלינדון, היבא בגליינות לשם שבו ואחלמה (ירוש' תשמ"ח), עמ' 25, שאשת ר' שמרי צוקרמן היתה בת הגאון ר' אברהם בהגר"א!"

13. ראה מאיר בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל (ירושלים תשל"ט), עמ' 15.

14. דעת תבונות (בני ברק תשל"ה), הקדמה, עמ' 12.

15. ראה הסכמת הגר"י קנייבסקי (הנקרא "סטייפלר") לקינטרס הערות וביאורים מאת הרב יצחק יהודה ברמן, נדפס בסוף עץ חיים, תל-אביב תשל"ה (ר"צ של וורשה תרנ"א): "תקיפה מסיימית (צ"ל מסיימת) הי' לו קביעות לעסוק בח"ן ביחד עם כבוד הגה"צ מיהרא"א דסלר וצ"ל במקום אחד ומוסתרם שמו". הרב דסלר מוזכר באותן ההערות, ראה למשל דף 2, סוף הסור השמאלי: "יאמר הרב ר' אלעזר אליהו דסלר (שליט"א) [וצ"ל] ..."

16. מהדורה שניה, בני-ברק תשל"ה, עמ' 12, הערה 4.

17. בחכמה ומוסר, ח"א עמ' קפו, רש"ז מקלם מזכיר גם חוקר ומקובל וגם דעת תבונות.

18. הגה"צ רבי אליהו לופיאן בשם רבו הגה"צ רבי צביהירש ברוידא, בן-אח וחתן רש"ז מקלם.

19. יחד עם ר' יצחק בלאזר, אב"ד פטרבורג, ור' נפתלי אמסטרדם.

20. מה היה יחס הגר"י סלנטר ללימוד הקבלה, איני יודע. מצינו אמנם שלש נקודות-מפגש בין ר' ישראל

וב"פקידה" שלישית זו יצאו לאור בפעם הראשונה רובי תורת תלמידיו של רמח"ל ומשנהו<sup>21</sup> בחבורה הפאדובנית, רבי משה דוד וואלי (זולת שבעים פנים לרמד"ו שהו"ל ר' שמואל לוריא בשנת תרמ"ט).

וחכמה זו: א) ר' שלמה עליאשאו, בעל לשם שבו ואחלמה, גדול המקובלים מבית-מדרשו של הגר"א בדורות האחרונים, כותב בספר הרע"ה (פיעטרקוב תרע"ב), ח"א, לח, ג: "ומ"ש יתפתחון כו' ר"ל שניתן רשות לכל המשתוקקים להדבק באלקים חיים ולהתעסק בחכמת האמת לכנוס וליטול את השם כהראוי (ויכל מי שיעמיק בזה ישכיל וימצא ולא היה כ"ז קודם שנת ת"ר, כי אז היה עדיין סתום וחתום, אלא רק ליחידי סגולה לבד כן שמעתי בשם הגאון החסיד ר' ישראל סלאנטער ז"ל)" (הדגשה שלי — ב.ג.). [נראה אוריתא יח (תשנ"ו), עמ' קסג, נוסחא יותר מלאה של אימרת הגר"ס מתוך כ"י של רא"ל ליפקין מקראסינגא]. ב) קונטרס כללי התחלת החכמה (וורשה תרנ"ג) שנרפס בזמנו בעילום שם מחברו, הוא פרי עטו של ר' אריה-ליב ליפקין, אב"ד קראסינגא, בן-אחיו של ר' ישראל ליפקין-סלנטר. קונטרס זה, הנחשב לאחד החיבורים הקבליים בעלי-המשקל שעמדו על קרקע ליטא, "מיוסד עפ"י פירושי הגר"א והרמ"ח לוצאטו ז"ל וכו'", כפי שנאמר בשער. (לכן ראה הרב פרידלנדר לכללו (בד"צ) בסוף כרך ג של סירת ספריו שערי רמח"ל [בני-ברק תשמ"ט]). רא"ל הנ"ל כתב גם הערות לספרי רמח"ל, שנרפסו בסוף חיקר ומקובל, מהדורת ר' שמואל לוריא, וורשה תרמ"ח, ושנית בשערי רמח"ל, ג, יפה-רצב, ג) אגרת המוסר של ר' ישראל סלנטר נרפסה לראשונה יחד עם תומר דבורה לר' משה קורדוביירו, בדפוס קניגסברג תרי"ח. תומר דבורה, העוסק ב"ג מדות הרחמים, הוא דוגמא קלאסית של יישום הקבלה בתורת הנפש.

שי"ר בגליונית לשם שבו ואחלמה (ירוש' תשמ"ח) ידיעות סותרות: בעמ' 25 מספר רצ"ה פרבר מלונדון שהגר"ס ביקר אצל ר' שלמה עליאשאו למטרה ידועה, אבל לעיל בעמ' 17-18 מעיר ר' אריה לוי ששמע מפ"ק ר' שלמה עליאשאו עצמו שמעולם לא נפגש את הגר"ס!

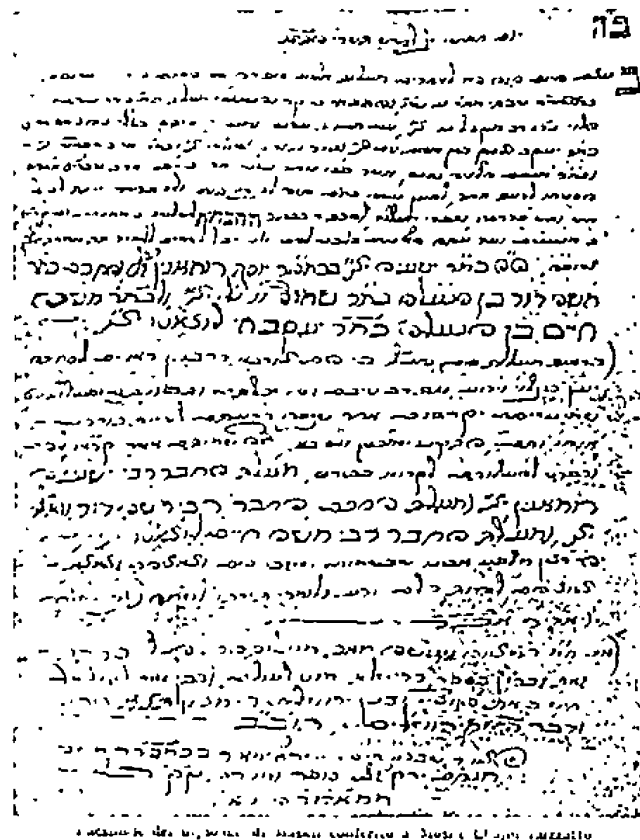
ועיין עוד הרב דב כ"ץ, תנועת המוסר, כרך א (ירוש' תשמ"ב), עמ' 330: "כידוע היה גם גדול בחכמת המיסתורין. נמצאי אצלו ספרי קבלה שונים והיה עוסק בהם בהתמדה". ובהערה 29 שם, מפי הרב אריה לוי בשם מקור נאמן שר' ישראל ידע לתרץ לאחד מגאוני הדור איזה קושי בזה.

21. אם כי בכתב החברות מבית-דין פאדובה מיום חמישי י"ג לחדש תשרי ה' תפ"ו, שלושת בני חבורתו של רמח"ל הפיכתרים בכתר החברות ("התקינו שמכאן ולהבא אלה שמותם אשר יקראו להם ובפרט להעלותם לקריא בתורה") מופיעים בסדר ובתוארים דלהלן: "כמ"ר ישעיה יצ"ו בכמהו"ר יוסף רומאנין ו"ל והחכם כמ"ר משה דוד בן הנעלה כמ"ר שמואל וואלי יצ"ו וכמ"ר משה חיים בן הנעלה כמ"ר יעקב חי לוצאטו יצ"ו ... מעלת החבר רבי ישעיה רומאנין יצ"ו ומעלת החכם החבר רבי משה דוד וואלי יצ"ו ומעלת החבר רבי משה חיים לוצאטו יצ"ו" (הדגשות שלי — ב.ג.). שים לב שרמד"ו זכה לתואר "חכם" משא"כ רמח"ל התעורה החתומה בידי ספרא דדייני "ישראל מאיר בכמהר"ר משה מנחם י"ק ז"ל", פירסמה ע"י פאולו נסים בירחון האיטלקי, ישראל (La Rassegna Mensile di Israel), כרך כ, חיב' יב, כסלו תשס"ו, עמ' 499-503. (פקסימיליה בעמ' 500). נסים מצא את הכתב בארכיון קהילת פאדובה. שי"ר שעמד על כך תשבי במאמרו, "דמותו של רמד"ו ומעמדו בחבורת רמח"ל", ציון, מד (תשל"ט), עמ' 276-277. ועתה ראה ההערכה החדשה של רמד"ו בפתיחה לספר משנה למלך, ביאור ספרי דברים, מאת רבי משה דוד וואלי, הו"ל יוסף ספינר (ירוש' תשנ"ה), עמ' ה-ו: "קשיש היה מרבינו הרמח"ל בכעשר שנים, ויש אומרים שאף היה רבו בקבלה בתחילת לימודו

דמות נשכחה מלב: רבי פנחס הכהן לינטופ

בשורות הבאות נכיר דמות שהיום כמעט נשכחה מלב, דמותו של מקובל ליטאי שלפי הפתגם הידוע<sup>22</sup> לא שחק המזל לספר־תורתו, ומכל חלומותיו הספרותיים הגראנדיוזיים התממש מעט מאד. בכל כתביו, הגאון רבי פנחס הכהן לינטופ זצ"ל (תרי"ב-תרפ"ד<sup>23</sup>), רבה של בירז', חוזר אל אותו הנושא, משאת נפשו: חידוש פני הספרות הדתית, בו הוא רואה משום עוגן־הצלה לדור<sup>24</sup>. בצד מפעל זה, הרב לינטופ סימן מפעל צנוע יותר — הסברת הנמשל שבתורת האר"י על־פי שיטות רמח"ל והרב בעל התניא: "עמלתי להסביר בהבנה ברורה ופשוטה את שרשי המלים הזרים שדבר והמשיל האר"י בהיכל ע"ח (-עץ חיים) ופע"ח (-ופרי עץ חיים) עפ"י שני המפתחות הידועים לנו עד היום מפתח החסיד מהרמח"ל בספריו הרבים שזכינו לראותם בדור זה ומפתח החסיד הגאון רש"ז, גם הערתי על חקר הברלי פתרונם..."<sup>25</sup>.

... אכן מפליא הדבר שמצאנו ראינו שהרמח"ל העתיק לעצמו ליקטים מתוך הכתבים של רמד"י ... ונראה בזה גודל הערכמו וחביבותו לתורתו של רמד"י. וע"ע הספרי של רמד"י על רמח"ל, תרגמו מאיטלקית ופרסמו ישעיהו זנה בספר השנה ליהודי אמריקה, תרצ"ה, עמ' 218-225.



תעודת הסמכה לרבנות של רבי משה דוד וואלי ורבי משה חיים לוצאטו

22. ראה זוהר, נשא, קלד, א.
  23. נפלו כמה שגיאות בסקירה של אברהם ביק שבספרו הגות במחשבת ישראל המקורית (ירושלים תשמ"ג), עמ' 62. ר' פנחס לינטופ לא נפטר בשנת תרע"ו, גם לא היה איש חב"ד!
  24. נגעתי ביוזמה זו בחיבורי הרצאת התשובה (ירושלים תש"ן), עמ' מד-מה.
  25. פינחס הכהן (לינטופ), מאמר בנין האומה (פיעטרקוב תרס"ח), עמ' 22.
- דרך אגב, שמעתי שהרב בן־ציון חיים שלמה משולם זוסיא סברסקי מרנבר זצ"ל התווה לעצמו

כבר בספרו הראשון, פתחי שערים<sup>26</sup>, הציב רבי פנחס מטרה זו, אלא שבעת ההיא עמד לנגד עיניו כאתגר גם המדע החדש של זמנו:

"מהרמח"ל ביאור נחמד על דברי האידרא רבא מזה"ק (-מזוהר הקדוש) פ' נשא בסודות עמוקים עם באורים יקרים אשר מסכימים מאוד עם דרך החכמה החדשה ומופתיה ובכ"מ (-ובכמה מקומות) דבריו אחדים עם ביאורי אדמו"ר הגרש"ז אך בקצרה והרבה עמלתי להבין הכת"י הנ"ל כי לא דנא כתבי (צ"ל כתבה) למקרי אך העמל עמד לי בעז"ה להבין ע"י דבריו באורי הקדמת הקבלה מהאר"י (הרבה) והספר הנ"ל יפיץ אור בהיר על הרבה דברים מחכמה הנשגבה הזאת שיהיה ע"פ שכל והגיון ישר ואשר גם החכמות החדשות עוד יעזרו לה מאד ואשר זהו עיקר גדול כי נחוץ להסליב (!) (צ"ל להשליב) החכמות החדשות עם הקבלה כאשר חברו אותם ביחד ברורות הראשונים לאנשים אשר לא היה להם שום מושג רק מחכמת שאחר הטבע<sup>27</sup> מאריסטו כן עתה עלינו שחכמת הטבע הנסיונית עלתה על מרום עווה וגרמה לכחש לאלקי הטבע עלינו לחדש את החכמה הזאת ויש לרבר בזה בארוכה מאד מה היא מחקריה ויסודותיה ומה גם מדבר ביאורי אדמו"ר הגרש"ז ותלמידיו ודרכו אשר דרך כי תורה לאל העמקתי הרבה בדבריו הק"ל<sup>28</sup>.

הרב לינטופ וכ"י אדיר במרום לרמח"ל

כאמור, רבי פנחס ב"ר יהודה ליב הכהן לינטופ, רבה של וואבאלניק, ולימים רבה של בירז', דמות של מקובל ליטאי, הצליח להדפיס מעטות מאד מיצירותיו הספרותיות. לא זו אף זו, כשניסה לפרסם אחת מיצירות היסוד של גאון הקבלה רבי משה חיים לוצאטו, הנקראת אדיר במרום<sup>29</sup>, חמקה ממנו ההצלחה, ולרוע מזלו נטשטשו לגמרי עקבות מעורבותו בפרשה. וכאן יש לאל ידינו לתקן מעוות היסטורי כלפי רבי פנחס צ"ל.

דרך ללמיד תניא עפ"י הקדמות הרמח"ל. הרב סברסקי, גין ונכר לאדמו"ר ר' מרדכי-דוב מהירנוסטיפל, היה מצאצאי בעל התניא, שכן סבו של אדמו"ר מהורנוסטיפל, ר' יעקב-ישראל מצ'רקאס (בנו של ר' מרדכי מצ'רנובל) התחתן עם בתו של ר' דוב-בר, "אדמו"ר האמצעי", בנו של הרב בעל התניא. וראה למעלה שה"צמח צדק" התעניין בחיבורו של רמח"ל, חוקר ומקובל.

26. פנחס בא"א יהודה ליב הכהן חפ"ק וואבאלניק, פתחי שערים (ווילנא תרמ"א). הספר עטור הסכמות ר' יוסף מוועקשנה בעמח"ס פורת יוסף, ר' אלכסנדר משה לפידות מראסיין ור' אליהו דוד רבינאוויץ-תאומים (אדר"ת) מפאניוועז. לא לבלבל פת"ש זה עם ספרו הקבלי של רבי יצחק אייזיק חבר (וילרמן) באותו השם שיצא לאור אח"כ בשנת תרמ"ח.

27. בלעז מטפזיקה.

28. פתחי שערים, יח, ב. וע"ע כג, ג. בחלק השני של הספר (כא, א-לז, ב) הרב לינטופ מדגים את גישתו בביאור פסוקים מפרשת בראשית. באופן כללי, הגסיון מזכיר את פירוש מלבי"ם בהתורה והמצוה (ראה תרגומו האנגלי של ר' צבי פייאר). באיזה מקומות הרב לינטופ אף מביא מדברי מלבי"ם, מוב מאליו, ש"חכמת הטבע" (פיזיקה) התקדמה במשך למעלה ממאה שנה מאז התעסק בה הרב לינטופ!

29. בשם זה כינהו ר' שמואל לוריא, מהדיר דפוס וורשה תרמ"ו.



בספרו פתחי שערים (ווילנא, תרמ"א), מכריז ר' פנחס ברוב גיל<sup>30</sup> שנזדמן לו כתב־יד של פירוש רמח"ל לאידרא רבא, הנחשב כאחד החלקים הכי עמוקים בוזהר. ואך סבעי הרבר שירצה לזכות את הרבים בהוצאת כתב־היד לאור:

"... אודיעה לשמחת לבבי כי זכני ה' למצוא אוצר נחמד ספר קדוש יקר הערך כת"י נפלא מהגאון הגדול חכה"כ (-חכם הכולל) מרנא מהרמח"ל ביאור נחמד על דברי האידרא רבא מזה"ק (-מזהר הקדוש) פ' נשא בסודות עמוקים עם ביאורים יקרים ... ויזכני ד' להרפס ספר כת"י הנ"ל<sup>31</sup>.

דברי הגאון מהרמח"ל בביאורו על האידרא כת"י ... באר הגאון מהרמח"ל בארוכה למאד בספרו על האדרא ה' יזכני להוציאו לאור<sup>32</sup>.

ועל פי קבלת האר"י הקדוש, קדש מאד המלאכה עיין (בלק"ת) פ' קדושים וכן בספרו של הגאון מהרמח"ל על האידרא הגדיל מאד בסודות נוראים על דבר המסחר על הכתוב ארבע (מאות) שקל כסף עובר לסוחר ודבר הספינות בים<sup>33</sup>.

הרבה הרפתקאות ערו על החיבור אדיר במרום, למן ההוצאה הראשונה החלקית בפרשבורג, תרל"ג<sup>34</sup>, עד הוצאת ר' שמואל לוריא בוורשה, תרמ"ו, ועד ההוצאה האחרונה של "אדיר במרום חלק ב'" מכ"י היברו יוניון קולג' בסינסינטי (ירושלים תשמ"ח), ועתה נתוספה לידיעתנו חוליה נוספת בשלשלת הקבלה.

כלום אפשרי היום לברר איזה כתב־יד עמד ברשות רבי פנחס הכהן לינסופ? משוכנע אני שכן. משפתחתי ספרו של ר' מאיר בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל, נגלה לי שלידיו של ר' פנחס הגיע כתב־היד שהיה בידי קרוב הגר"א. בספרו, בניהו מעתיק את רשימת הבעלים בראש כתב־היד:

30. מסופר על הגר"א כי כאשר השיג כתבי רמח"ל על האד"ר התלבש בגדי יו"ט לכבודו ילשמחתי (ר' יצחק מאלצאן ב"פתח דבר" לספר דרך ה', ירוש' תרע"ד). הובא בסקירת ר' חיים פרידלנדר, "שני המאורות הגדולים" על יחס הגר"א לרמח"ל, ברעת תבונות/ספר הכללים (בני־ברק תשל"ה), עמ' רלה. וע"ע רב פעלים לר' אברהם בן הגר"א, ערך זהר (כס, א): "ואידרא רבא פ' נשא (ויש אצלני פי"ר"מ לוצאטו פי" נפלא)". אף תלמידו המובהק של הגאון, רבי מנחם מענדיל משקלוב מתייחס לחיבורו של רמח"ל בחרדת קודש: "ועתה אגלה לך סוד וכו', הגם שכבר ביאר קצת המקובל הגדיל ר' משה חיים לוצאטו זצוק"ל בביאורו על האידרא עוד כפלים לתישיה ומיני ומיניה מסתיים שמעתתא" (ביאורים וליקוטים, בסוף מים אדירים על האד"ו, מ"מ"מ משקלוב ["המסורה", ירושלים תשמ"ז], עמ' נח). אף לא נעדר מקימו של חיבור רמח"ל מספרו של ר' משה שלמה מסולוצ'ין, תלמידו הגדול של הגר"א בקבלה: "זה למדתי בס' ביאור א"ר מהרב מוה' משה חיים לוצאטו ז"ל" (ר' משה שלמה מסאלאצ'ין, שער השירים [הוצ' ר' שמואל לוריא, ורשה תר"ן] עמ' 8).

31. פתחי שערים, יח, א-ב.

32. פת"ש כג, ג-ד.

33. פת"ש לא, ג. הקטע אליו מתכוון, "סוד ארבע מאות שקל כסף", ימצא עתה באדיר במרום, חלק א, מוגה ומתוקן מכתבי יד, ירושלים תש"ן, עמ' קיז-קיס. (וע"ע עמ' רצא).

34. ראה מאיר בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל, ירושלים תשל"ט, עמ' 175.

"... פי' על האדרא רבא ... הכ"י הזה הי' ביד הרב ר' נח מינדעס ז"ל מווילנא (חתן ר' אלי' פעשעלעס דוד הגר"א ז"ל) מחותנו של הגר"א ז"ל. גם חתום ע"ז ח"י ר' אבלי ווילנאער ז"ל. והכ"י בא אלינו מיד הרב ר' פנחס בר יהודא ליב הכהן אקבול (?) מאסאלנק (?) (הסמוכה לפאניאג (?), אשר קנינו אותו מידו בכסף מלא"35.

ברור כחמה שהמלים לגביהן נסתפק בניהן (ושלידן רשם סימן-שאלה) צריכות להיות "מוואבאלנק" ו"לפאניוויז", כלומר כתב-היד נקנה מאת הרב ר' פנחס בר יהודא ליב הכהן מוואבאלניק הסמוכה לפאניוויז<sup>36</sup>.

מסתבר שלרבי פנחס, "חכם מסכן"<sup>37</sup>, לא עמדו האמצעים הכספיים להוציא לאור את כתב-היד, ובשלב מסויים הוכרח למכרו בדמים. ברם, בניהו<sup>38</sup> כותב שכתב-יד זה היה לעיני מהדיר הוצאת אדיר במרום בוורשה תרמ"ו, רבי שמואל לוריא, ויתכן שרבי פנחס תרם בעקיפין ופעל מאחורי הקלעים להוצאת וורשה שהופיעה אך חמש שנים למן הכרזת יומתו שלו בפתחי שערים<sup>39</sup>.

חז"ל אמרו, "מחשבה טובה מצרפה למעשה"<sup>40</sup>. ובזוהר נאמר, "מציץ מן החרכים כו' לאשגחא כו' על כל אינון דמחשבי מחשבה דמצוה אף על גב דלא יכלי למעבר"<sup>41</sup>.

35. בניהו, שם, עמ' 102.

36. כה"י נמצא בירי אדמ"ר הרב יוחנן סופר מערלוי שליט"א בירושלים. אין צורך להתייחס לדברי בניהו (שם, 102) שכה"י פעם היה שייך לר' משה סופר, בעל שו"ת חתם סופר, ושרשימת הבעלים בראשו כתובה בכתב ידו! מסתבר שלפתות תרי 'משה שרייבר' יש. אני כשלעצמי הכרתי ר' משה שרייבר, מוכר-ספרים ישיש בשכונת מאה-שערים בירושלים, יליד ברדיצ'ב, שהיה דור חמישי לר' משה שרייבר, בעל חתם סופר וצוק"ל. האפשרות השניה, שיש תרי "ר' פנחס בר יהודא ליב הכהן", פחות מסתברת.

37. בכתביו רבי פינחס תמיד מתלונן על מצבו הכלכלי הרחוק המונעו מהגשמת חלומותיו.

38. כתבי הקבלה שלרמח"ל, עמ' 16, 103.

39. דוגמת רבי שלמה עליאשאו הכותב על עצמו: "ספרי הרמח"ל ז"ל הם יקרים למאד ויש בהם רוב פנינים וזהב מופו הרבה, וכל ספריו אשר בידיו עד היום (שהוא ר"ח אדר תרנ"ח) הם כמעט כולם נתחדשו וניתנו לרפוס על ידי השתדלותי וסבתי" (לשם שבו ואחלמה, ספר הדע"ה, פיעטרקוב, תרע"ב, ח"א, נו, א). רצ"ה פרבר מלונדון כתב שהמו"ל ר' שמואל לוריא הביא לר' שלמה עליאשאו את כתבי הגר"א להגיה איתם. ראה גליונות לשם שבו ואחלמה (ירוש' תשמ"ח), עמ' 25.

40. קידושין מ, א.

41. זוהר, היכלות, פקודי, רג, ב.